

19. Ders

Ahlak ve Doğru Davranış

24:00 Felsefenin Problemleri

Prof. Sally Haslanger

Kasım 16, 2005

Ahlaksal Görecilik

1. Başlangıç

Etik bir Teori'den yanıtlanmasını beklediğimiz dört ana soru şunlardır:

- i) Hangi eylemler doğru ve hangileri yanlıştır?
- ii) Bir hareketi doğru veya yanlış kılan şey nedir? Bir eylemin ahlaksal statüsünü belirleyen nedir?
- iii) Neyin doğru, neyin yanlış olduğunu nasıl anlıyoruz?
- iv) Var ise, bizi doğru hareket etmeye iten, motive eden nedir?

Normatif Etik: Birinci-düzyen ahlaki yaşamımızla ilgilenir. Moralitenin gereklerini yapmamıza izin verdiği şeyler, ve moral/ahlak olarak, neyin değerli olduğu hakkında sorular sorar, örneğin, vejetaryen mi olmamız gerekir? Ötenaziye izin verilebilir mi? Bir insanın kendini zevk hayatına vakfetmesi, ahlaki açıdan iyi midir?

Meta - Etik

Birinci-düzyen (normatif) etik hükümleri, değer yargılarını, örneğin, ahlaklılığın tabiatını, ahlaksal konuşmanın anlamını; moralitenin mutlak mı, nisbi mi olduğunu; moral yargıların doğru veya yanlış, yani (objektif) veya, sadece sübjektif olarak, ahlaksal gerçek hakkında ne şekilde bilgi edinebileceğimizi sorgular.

2. Moral Göreselliğin Problemi

A. Kültürel Görecilik

Ahlaksal Göreciliğin/rölativizmin, pek çok çeşidi vardır. Problem, ahlaksal açıdan farklılıklar noktasında başlamaktadır; farklı kültürler, farklı değerlere ve moral kurallara sahiptirler. Şüphesiz sadece farklı milli kültürler arasında görüş ayrılıkları olmaz; aynı milli kültürü oluşturan alt-kültürler arasında da farklı değer ve kurallar olabilir. Bu neyi gösteriyor? Düşünün :

Moral farklılık: Farklı kültürlerin farklı ahlaksal kodları/değerleri vardır.

Konu ile ilgili, başka, fakat farklı bir iddiayı düşünün :

Ahlaksal Çatışma: Farklı kültürler, çatışan ahlaksal kodlara/değerlere sahiptir.

Ahlaksal *farklılık* ahlaksal anlaşmazlık mı, demek oluyor? Şüphesiz, hayır. Düşünün:

- i) konu ile ilgili, farklı hareket tanımları, örneğin: ötenazi, cinsi tecavüz, terörizm kendini savunma;
- ii) vakıya ilişkin farklı varsayımlar, mesela ,hayvanların düşünce alemlerine ait;

Her şeye rağmen, etrafımızda en azından bazı belli gerçek ahlaksal anlaşmazlıklar bulunduğu, iyice görünmektedir. En iyi bilinen böyle bir konu: kürtajdır. Bazı kimseler, çocuk aldırma konusunda, bunun bir insanı öldürmek olduğu noktasında farklı düşündükleri, neyin yaşayan, canlı bir şey olduğu hususunda farklı görüşleri olduğu için, çocuk aldırma üzerinde de anlaşmamakta/ farklı tutum benimsemektedirler. Bazen, (cenin'in) bir anlamda bir insan olduğu konusunda aynı düşünmelerine karşılık, bir hayata son vermenin, izin verilebilir bir şey olup olmadığı hususunda, tamamen ayrı düşünmektedirler. Kültürler, doğru hakkında, yanlış hakkında o derece anlaşmazlık içinde olabilirler ki, kelimelerine veya vakıya teşkil eden geçmişlerine farklı anlamlar vermekle, bu anlaşmazlıkları, izah edilemez. Bu bize moralite hakkında ne söylüyor?

Moral Objektivistler, gerçek moral doğrular olduğunu; bazı kültürlerin, bu gerçeği, bir tarafından tuttuğunu; diğerlerinin ise, bunu kaçırdıklarını, göremediklerini belirtmektedirler. Bu ise, moral kanunları, kuralları, fizik yasalarına eşit tutmak olmaktadır. Ahlaksal farklılığın tüm gösterdiği şey, doğru ahlak yasalarını belirlemenin ne kadar güç olduğudur. Böylece, bu, ahlaksal anlaşmazlığın, bir yorumu oluyor. Ahlaksal nesnelcilik, belli bir miktar ahlaksal şüphencilik ile, yani nesnel ahlaksal hakikati bilme yeteneğimiz hakkında, şüphelerle ölçülü hale getirilmiş ahlaksal objektivizm oluyor. Ancak, bunun telkin ettiği, ne yapma konusunda karar alma ve verme hususunda, gerçekten, vicdanımıza güvenemeyeceğimizdir. Çünkü, vicdanlarımız da bu kültür içinde oluşmuş, şekillerini almış olup (kendi) kültürümüzün "doğru" değerlere sahip olduğu iddiası açık, ve tartışmasız bir şey değildir.

Kültürel Göreciler, Rölativistler, farklı kültürlerin, birbirine karşı gelen meşru/kodları olduğunu kabul etmekte, dikkate almaktadırlar; neyin yasal olarak, hukuken doğru veya yanlış olduğu, o kişinin ait olduğu cemiyete dayanır. Bazen, hukuken doğru-yanlış olanla, aynı gibidir. İngiltere'de sol şeritte otomobil kullanmak yasal, ABD de değildir. Bu tip farklılık, derin felsefi ikilemler, zorluklar yaratmaz. Kimse, hangi ülkenin otomobil kullanmadaki yönteminin yasal ve meşru sayılması gerektiğini sorgulamaz. Çünkü, neyin yasal olduğunun, yapılmış bir tertibe göre olduğunu, hepimiz biliyoruz. Durum etiket'te,

nezaket kurallarında da böyledir. Moral anlaşmazlıkların farklı şeyler olduğunu, neden düşünüyorsunuz? Örneğin, işte Wm Graham Sumner (1906):

“Doğru yol, eskilerin kullandıkları ve (size) devrettikleridir. Gelenek, onun garantisidir. Doğruluğu, deneyim ile sınamaya tutulmaz. Doğru nosyonu, kavramı, Halk Masallarındadır. Onların dışında, orijini bağımsız ve denemek için sunulmuş şeyler, değillerdir. Halk masallarında ne ise, doğrudur...”

Bir halka ait olan ahlaksal gerçekler, o halkın, yaşam tarzlarını/hayatlarını organize etmek için seçtikleri yolun, bir işlevidir. (Bu konuda) evrensel olan ahlaksal bir, doğru yoktur; moral yargılar hakkında “doğru” veya “yanlış” diye konuşmanın (belli somut kültürler dışında objektif Standartlar olmadığından, sınırlanması gerekir. Örneğin, bir moral yargı, bize göre, doğru veya, “C” kültürüne göre, doğru olabilir, ama, tek başına, ve herşeyden yalın “doğru” olamaz. (Bknz: Stanford Encyclopedia of Philosophy, entry on Moral Relativism. sec. 2: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-relativism/#2>)

Meta-etik Ahlaksal Rölativizm (MMR).

Ya da, Türkçesinin baş harflerinden oluşan kısaltması ile, (MAG), yani, Meta-Etik Ahlaksal Görecilik. Ahlaksal Moral Yargıların, doğru veya yanlış olmaları, veya her iki halin haklılığı, ne mutlak ne de evrensel olmayıp, geleneklere, itikadlara, veya bir grup insanın bu konulardaki pratiklerine göre, bu nitelikleri kazanır. Başka deyişle, “A hareketi yanlıştır” şeklindeki bir ahlaksal iddianın, doğru veya yanlış olduğunu kararlaştırmak için, bir kimsenin onu, “M moral çerçevesine göre, A hareketi yanlıştır” şeklinde, eliptik/dolaylı bir iddia olarak anlaması lâzımdır; ve de, ahlaksal çerçevelerin meşru ve çatışan tipleri olduğu, unutulmamalıdır.

(MA), hassasiyet göstermemiz ve hoşgörü ile davranmamızı gerektirdiği görüşü değildir, diğer kültürlerin tatbiklerinden, pratiklerinden ibarettir. Hoşgörü, (birinci-düzey) normatif bir talep olup, meta-etik bir iddia değildir.

(MA), sadece: “Etik’te her zaman ve herkes için geçerli” evrensel (mutlak) gerçekler yoktur” görüşünden de ibaret değildir. Nesnel ahlaksal moral gerçeklerin, zamanla değişmeleri mümkündür; (belki, insanlar için, neyin mümkün olduğu, zaman içinde değişebilir ve bizde ahlaksal olarak neyin arandığı ya da neye izin verileceği, bizim için neyin (o zaman) mümkün olacağına bağlı olacaktır; veya, önemli bakımlardan, bir kimsenin kendi yaşam konteksti, çerçevesi içinde, objektif moral gerçekler vardır bağlamı, bir kimsenin mensubu olduğu cemiyetin kanunlarına uyması zorunluluğu, “objektif” bir gerçektir. Bunu kabul etmek, kültürel veya moral rölativist, göreci olmak demek değildir.

B. Görecilik ve bireysel moral kodlar Rölativizmin, Göreciliğin bireysel şekilleri de olduğunu unutmayın (bunlar bazen sübjektivizm olarak da adlandırılır). Albert'in, 'Hank vejetaryen olmalı' diye bir söz sarf ettiğini, varsayalım. Betty'nin de, Hank'ın vejetaryen olması gerektiği yanlıştır' dediğini, kabul edelim. Kişi göreciliğine göre, Albert'in söylediği, sadece Hank'ın vejetaryen olması, kendi ahlaksal çerçevesinde doğru ise, doğrudur ve buna göre, Hank'ın vejetaryen olması gerekmektedir; Betty'nin söylediği de, gene Hank'ın vejetaryen olmaması, kendi ahlaksal çerçevesinde doğru değilse, doğrudur ve ancak, sadece Betty için, doğrudur. Buna göre de, Hank'ın vejetaryen olmaması gerekmektedir. Öyle ise, Albert tarafından söylenen, Betty'nin söylediğinin reddidir: Eğer Albert doğruyu söylemiş ise, o zaman Betty yanlış konuşmuş olacak, aksi halde, şahıslar değişerek durum tekrarlayacaktır. Böylece, kişi, birey göreciliğinin gerçekten *rölativizm* olmasına karşın, (çünkü moralitenin bir kişiden, beklediği, o kişinin ahlaksal çerçevesine bağlıdır;) belirgin şekilde çatışan iki zıt moral yargının aynı anda doğru olduğuna izin vermez.

Öte yandan, *kritik* göreciliğe göre, Albert'in söylediği, Albert'in kendi moral çerçevesine göre doğru olup, Hank'ın vejetaryen olması gerekmektedir. Böylece Albert'in söylediği, Betty'nin söylediği ile, tamamen uyumludur. İkisi birlikte değerlendirildikle her *ikisi* de, doğruyu söylemiş olabilirler. Öyleyse, kritik rölativizm, birbiri ile belirgin şekilde çatışan iki moral yargının, her ikisinin de doğru olmasına müsaade eder.

Ama, hem Albert'in, hem Betty'nin ikisinin de doğruyu söylemeleri nasıl olabilir. Nihayet Betty, Albert'in söylediğinin *reddini* ifade etmiştir, bu durumda, elbet ki, olumlu bir cümle ile, o kişinin ileri sürdüğü olumsuz bir önerme, ikisi de doğru olamaz. Burada, bir bireyin sarf ettiği bir cümle ile, (ikinci bireyin) beyanda bulunurken *ne söylediğini* (veya *ısrar ettiği öneriyi*), *birbirinden* ayırt etmeliyiz.

Bazen bir kimsenin söylediği, sadece ifade ettiği cümleye değil, hangi bağlamda söylemiş olduğuna da bağlıdır. Ve bu bağlamda, (örneğin) A isimli bir kişi, C1 bağlamında, p' ifadesinde bulunur, öte yandan B isimli diğer bir kimse de, C2 bağlamında, ancak: "p' değildir" diye bir ifadede bulunursa, bunların her ikisi de, doğrudur.

t'nin 'aç' olduğunu, Betty'nin de olmadığını varsayalım, p' de, 'ben açım' olsun. Başka bir örnek: Albert, seyir halindeki bir trende Alfonse ile birlikte, Betty de platformda olsun, p' de, 'Alfonse hareket etmiyor', olsun. (Böylece, bir cümle ile, onun aksi, aynı anda doğru olamazlar iddiasının, gözden geçirilerek, bu ifadenin: bir cümle ile, onun aksi, "*aynı çerçeve içinde*" doğru olamazlar, şeklinde düzeltilmesi gerekir.

3. Ahlaksal Göreciliğin Bazı Sonuçları mı?

Böylece, Ahlaksal Görecilik, derin-köklü anlaşmazlıkların mevcut olmaları olgusundan mı, çıkıyor? Çok net bir şekilde, hayır. Ancak, ahlaksal anlaşmazlıklardan ahlaksal göreciliğe geçişi hemen gösteren bir argüman mevcut olmasa bile, konunun kendisi: “yaygın moral anlaşmazlıkları anlamamanın *en iyi* yolu nedir?” sorusudur. Rölativizmin bazı endişe verici sonuçları ile, başlayalım.

Kültürler-arası Eleştiri: Pek sık olarak, yabancı adetlerin veya pratiklerinin, ahlaksal bakımdan, reddedilebilir olduklarını söylemek isteriz. Eğer göreci, isek, böyle hareket edebilir miyiz?

Kültürler-İçi Tenkitçilik: Göreciye göre, neyin doğru ve yanlış olduğuna karar vermek için basit bir deneme vardır. Bütün doğrular ve yanlışlar için, sadece cemiyetinizin standartlarına danışın, sözü, ağızımızdaki bütün “doğru”ların ve “yanlış”ların ne anlama geldiğini, bu standartlara göre doğru - yanlış olduklarını ifade etmektedir. Ama, normal olarak, ahlaksal kurallarımızı içeren ahlaksal kodumuzun, kusursuz olmadığını kabul ederiz. Rölativist bir kimse, bunu neye dayanarak söyleyebilir?

Kültürler-İçi Çatışma: Her kültürde, neyin doğru veya yanlış olduğu konusunda anlaşmazlıklar vardır. “Cemiyetinizin standartları” diye bir şeyden söz etmek, cemiyetler karmaşık ve gelişimsel-değişim içinde olduklarından, yanıltıcıdır. En fazla ve en iyisi ile bir rölativistin yapacağı, cemiyetin üyelerinin onayladığı, bazı alt-küme değerleri bulup çıkarması olabilir (ancak hangi üyelerin? Hükmediyor durumdakilerin mi?) Ama niçin öbürküllere karşı, onlarınki?

Ahlaksal Gelişme/İlerleme: Eğer ‘doğru’, mevcut moral kodumuza göre ‘doğru’ ise, nasıl ahlaksal gelişme, ahlaksal ilerleme olabilir? Ahlaksal gelişme, birinin: “mevcut ahlaksal kodumuz, ahlaksal gerçekler karşısında eksik kalıyor, bu nedenle gerçeklere uyumlu duruma getirilmesi lazım” dediği zaman olabilir. Tekrar sormamız gerekiyor: Bu, görecilik ile bağdaşır mı?

4. Daha Derin Problemler mi?

Bu karşı görüşlerin ilgi çekici olmaları bir tarafa, inanmış bir rölativist, (her şeye rağmen) bu negatif sonuçları kabul etmeyi deneyebilir. Başka bir ifadeyle, belki, ahlaksal eleştiri yapmamalıyız; ve belki, çok ağız-kalabalıklı moral gelişmemiz, sadece, kendi kendimizi çok fazla tebrik etmekten ibaret. Ama, görecilik ile ilgili, daha derin problemler yok mu? Bazı düşünürler, rölativizmin, bir anlamda tutarsız olduğunu ve kendi kendini zayıflattığını söylemektedirler:

Hoş görü bir Mutlak/Objektif Değer mi?: Bazı rölativistlerin telkin ettiklerine göre, bir diğer kültürün değerlerini tenkit etmek, saçma ve kibirli bir harekettir. Oysa bu, göreciyi tezada yönlendirir; çünkü bu takdirde, rölativistleri, hoşgörüyü, göreci olmayan bir kural olarak sunuyorlar, durumuna düşürür. Gerçekten, bir kimse, hem “objektif moral değerler yoktur”, hem de: “hoşgörü (objektif moral değerlerin) bir tanesidir” diyemez. (Bununla beraber, unutmayın ki, bir rölativist, hoşgörünün gerekli olmadığını, basit bir şekilde reddedebilir. Bu takdirde, rölativizm, bazı çekici taraflarını kayıp mı ediyor?)

Anlaşmazlığın Yok Olması: Pek sık olarak rölativistler, diğer bir kültürün değerlerini eleştirmememiz gerektiğini iddia eder, “anlaşmama üzerinde anlaşma” da ve (bu kültürleri) kendi perspektifleri, kendi görüş açıları içinde kendi hallerine bırakmamızda ısrar ederler. Bu noktada doğan problem, eğer görecilik, doğru (bir görüş) ise, onunla bir anlaşmazlığa düşmüyoruz. Bir seri konuşmalar üzerinde düşünün: “Ben açım”. “Ben (senle) aynı düşünmüyorum. Ben aç değilim. Ama, senin farklı bakış açısına sahip olma hakkına saygı duyuyorum.” Hangi farklı bakış açısı? Hiç anlaşmazlık yaptığımız, söz konusu değil ki!

Ahlaki Ciddiye Almak: Hatırlayın, bizi harekete geçiren husus, (ortada) anlaşmazlık var, biz de bundan rahatsız oluyoruz. Rölativist diyor ki: Endişe etmene gerek yok. Sadece, ahlaki farklı bir ‘görgü kuralı’ gibi düşün; her şeye rağmen, herkesin çok önemseydiği bir türden de olsa! Ama, bir bakıma, aslında bu, bir sorun. Eğer ahlak, davranışlarımız için kendi yapmış olduğumuz klasik (davranış) kuralları (türünden ya da tamamen) bir davranış kuralları meselesi ise, nasıl, o kadar ciddiye alabiliriz?

5.Ahlaksal Nesnelciliği Tekrar Değerlendirme

Belki, Ahlaksal Nesnelciliğe, ikinci bir defa daha bakmalıyız. Endişe konusu, objektivizm’in şüpheciliğe, şüpheciliğin de, felce ve ataletle yol açacağı idi. Ancak, belki bu, çok süratli, aceleci bir sonuç. Nitekim, rölativizmi ilk harekete geçiren şey, muhtelif kültürler arasında bulduğumuz, dramatik ahlaksal anlaşmazlıktır. Oysa gerçek hayatta, belki görüldüğünden, sanıldığından daha az anlaşmazlık var.

Endişeleri giderme: Unutmayın, bir cemiyetin gelenekleri, diğerlerinin bir işlevi olmaktan daha öte, daha fazla bir olgudur. Mevcut olgulara ilişkin ve dini inançların ve bunların içinde buldukları şartlar da, tabii ki, bir yere sahiptirler.

Hayatta kalma Değerleri: Böylece, en azından, değerler arasında görünen bazı belirgin farklılıklar açıklanabilir. Ancak, ortaya pozitif bir argüman da atabiliriz: kültürler bazı ortak değerlere, bir cemiyetin onlarsız ayakta kalamayacağı ve kendini idame ettiremeyeceği önemde ‘bazı’ değerlere, sahip olmak zorundadırlar.

Bununla beraber: moral objektivizm’in kendi bazı problemleri de vardır:

Moral Şüphelilik: Eğer kültürel normlarımız, derin ve güçlü şekilde yanlış yönlendirilebiliyorlarsa, moralite hakkında düşünmeye nereden başlayacağız? Moral gerçeğin yolunu izlediğimizden, nasıl emin olabiliriz? Ve eğer, moral gerçeğin yolunu izlediğimizden emin olamıyorsak, başkalarını eleştirmeye, neye dayanarak başlayabiliriz? Bu soruların içeriğinden, Moral objektivizmin, eleştiri için, moral rölativizmden daha iyi bir dayanak temin edemediği görülebilir.

Ahlaksal “olguların” “acayıplığı”: Fiziki vakıalar, olgular, nispeten daha direkt, daha doğrudan’dır. Bir şeyin, ağırlık, kütle, rengi vs.nin olmasının, nasıl şeyler olduklarını biliyoruz. Peki, “ahlaksal olgular” nasıl, ne çeşitten şeyler? İnsan, bir ahlaksal olguyu nasıl teşhis edebilir? Eğer fiziki bir evrende yaşıyor isek, onun içinde ahlaksal olgulara da, yer var mı?

Öyle ise, kültürler arasındaki moral farklılıklar vakiasından, ne öğrenebiliriz?

Birincisi: doğru ve yanlış diye adlandırdığımız şeylerin bazıları, objektif moral gerçek meselesi yerine, cinayete karşı ceza kanunları gibi değil, trafik kanunları gibi, onlar düzeyinde, ve sadece yerel adetler olabilirler.

Fakat ikincisi, bu ahlaksal yaşamlarımızın büyük kısmında, gerçek ahlak yasalarının nasıl davranmamız konusunda evrensel gerçeklerin mevcut olması ile bağdaşabilir...

6. Düşünmek için sorular:

- Ya moral anlaşmazlıklar? Onların içinde de moral hayatın parçaları, rölativist açıdan (yani, etiket modeliyle) kavranamayacak, anlaşılamayacak fakat anlaşmazlığın hala var olduğu taraflar yok mu? Vejetaryenizm, dini hoşgörü seksizm, homofobi, kürtaj anlaşmazlıkları üzerinde ne şekilde düşünmeliyiz? Bu alanlarda, objektif bir gerçek var mı, yok mu? Objektif bir alan olduğuna nasıl karar verebiliriz? Öyle ise, nasıl, ahlaksal yanıt bulabiliriz?
- Olgularla değerler arasında açık, kesin bir ayırım yapmak mümkün müdür? Örneğin, “sığır eti” veya “domuz eti” hatta, daha genel açıdan, sadece “et” olarak adlandırma, özel bir bakış açısından, (mesela, vejetaryen-olmayanın açısından) olmuyor mu? “Bu sığır” demekle, bir kimse “yalnız” olgusal bir iddia mı ifade etmiş oluyor. O, “ölü bir inekten bir dilim” der ise, söyleyen, “sadece” bir olguya ilişkin iddiada mı bulunmuş oluyor? Ya: “O bir yalan” veya “Görmemişin teki” dendiği zaman?
- Moral farklılık dışında, meta-etik-moral-rölativizm’i destekleyen, başka görüşler var mıdır?